

KATARSTVÍ V NOVÉM SVĚTLE?

David Zbiral. *Největší hereze. Dualismus, učenecká vyprávění o katarství a budování křesťanské Evropy*. Argo 2007, edice každodenní život.

Kniha přináší téma v naší literatuře několikrát zpracované, nicméně způsob, jakým fenomén katarství mladý brněnský historik a religionista David Zbiral uchopuje, je svým způsobem nový. Kniha nepředkládá žádný obecný popis historie a teologie hnutí, autorovi jde mnohem více o důsledné stopování motivu dualismu, jako určujícího znaku katarství. Na tom by ještě nebylo nic tak neobvyklého, vždyť dualismus je odbornou literaturou již dlouhou dobu považován za nejmarkantnější identifikační znak tohoto hnutí. Zbiral však postupuje zcela opačně a pokouší se celý tento konsensus demaskovat jako karikaturu.

Své zkoumání zahajuje rozbořením spisu Ekberta ze Schönau *Liber contra haereses katharorum*, který mapuje situaci u porýnských „katarů“ v polovině 12. století. Zde byl totiž poprvé identifikován dualismus jako hlavní poznávací znak heretických skupin zahrnovaných obecně do katarství. „*Věříme a vyznáváme, že je jen jediný Bůh, který stvořil nebe i zemi i vše co je v nich, a to je základ naší víry. Oni však učí, že jsou dva stvořitelé: jeden dobrý a druhý špatný.*“ Zde nachází jasnou čáru „my – oni“, „jeden Bůh – dva bohové“ a počátek dlouhé učenecské tradice nahlížející na katarství jako na oprášený středověký výhonek manicheismu. Dualismus jako základní věroučný prvek Ekbert formuloval spíše na základě studia Augustinových protimanichejských spisů než z přímého kontaktu s katary. V této „intelektualistické“ verzi jej pak převzala dál středověká protiheretická učenecká tradice.

Autor důkladným výčtem pramenů z tak rozdílných koutů Evropy jako je Porýní, severní Itálie, Burgundsko či Languedoc dokazuje, jak jednotná tato tradice byla. Proti dogmatické schematičnosti učeneckých protiheretických pojednání a inkvizičních zápisů staví pestrou, až nezachytitelnou směs lidových věr a představ, které leckdy zcela postrádaly nějaký jednotící prvek a dnes je velmi obtížné je vůbec nějak rekonstruovat. Dochovaly se totiž téměř výhradně písemné doklady druhé strany, tedy doklady, které katarství rozumí jemu vnucenou optikou scholastické racionality. Učenecký diskurz vrcholného středověku nedokázal tematizovat katarství jinak než formou vymezení (my – oni, pravá víra – falešná víra, pravá církev – falešná církev, jeden Bůh – dva bohové). Tak vznikla představa konkurenční katarské církve, konkurenčního teologického systému se základním dogmatem – učením o dvou bozích jako protiklad k prvnímu článku kréda – víry v jednoho Boha. Takto konstruovaný obraz katarství, který údajně nekriticky přejala i historiografická tradice od 19. století, nám nesděljuje v zásadě nic podstatného o katarství, je spíše umělým plodem nové konstruktivní společensko-dogmatické racionality, která se potřebuje vymezit vůči tomu, co není schopna zahrnout. Autor na mnoha místech dokládá posun od mnohoznačných výpovědí vyslýchaných ke zcela jednoznačným a neustále se opakujícím závěrům vyšetřovatelů, kteří se pohybovali pouze v prostoru načrtnutém protiheretickými příručkami tehdejších učenců. Nelze se tudíž divit, že drtivé většině výslechnů

dominovala tendence demaskovat výpovědi vyslychaných jako doklady o víře ve dva bohy, což se samozřejmě při asymetrii vzdělání mezi vyslychanými a vyslychajícími většinou velmi dobře dařilo. Ve skutečnosti katarská kázání v takovém rozporu s ortodoxií vůbec nebyla, většina nepoučených posluchačů pravděpodobně odchylky ani nepostřehla.

Obecně zastávanou představu o myšlenkové příbuznosti a ovlivnění východním dualismem, především v podání Bogomilů, autor odmítá. (Na údajný dualismus Bogomilů ostatně hledí také značně skepticky). Spíše než důsledný dualismus hlásalo katarství jakousi lidovou reflexi víry pomocí náboženských obrazů svého světa. Např. na otázku, zda Bůh stvořil bouřky a vlky, odpovídali, že nikoli, protože dobrý Bůh nic tak odporného stvořit nemůže. Na otázku, odkud tedy vlci jsou, odpovídají, že neví, vždy tu byli. Usuzovat z takovýchto odpovědí na víru ve dva bohy, vyžaduje velmi silně motivovanou interpretaci. Zvěsti o katarském uctívání ďábla autor odmítá jako „nevědomou“ karikaturu, která má původ ve zcela odlišném chápání fyzického světa. Kataři, kteří fyzickým světem pohrdali, měli tendenci vidět Boha pouze jako stvořitele světa neviditelného. Něco tak odporného jako je tělesný svět plný nástrah a nebezpečí, nemohl dokonalý Bůh stvořit. V očích svých vyšetřovatelů, kteří viditelný svět nahlíželi mnohem pozitivněji, zasluhoval totiž druhý Bůh – ďábel (z hlediska disjunktivní logiky nutně stvořitel světa viditelného) stejnou úctu jako stvořitel světa neviditelného.

K pronásledování a vytěsnění katarství z oficiálního křesťanství proto dochází teprve v době, kdy nastává hluboká společensko-myšlenková proměna symbolizovaná odklonem od kláštera, mnicha a klášterní školy ke katedrále, biskupovi, univerzitě a městu. „Spontánní manicheismus“ počátku tisíciletí, z nějž se zrodily i prvky řazené pod „katarský dualismus“, přestal být na pořadu dne, protože model asketické elity pod tlakem proměněné ortodoxie pozbyl společenské legitimity. Od světa, jeho hodnot a cílů odvrácený věřící představuje pro konstruktivní racionalitu vrcholného středověku nebezpečí. Lze jej proto buď začlenit (jako žebřavé řády) nebo vytěsnit. Tolerance není možná.

Až potud se jedná o zajímavý a netradiční pohled na fenomén katarství. Autorovi nelze upřít důkladnou práci s pramenným materiálem, vkrádá se nicméně otázka, zda se skutečně jedná o takovou revoluci v pohledu na katarství, jak autor předkládá. Na několika místech se ostře vymezuje vůči starším a renomovaným badatelům, jimž vytýká účast na stejném mocenském diskurzu, který nám katarství zkarikoval do podoby heretických dualistů. Pokud však čtenář nahlédne byt' jen do české literatury, která se v posledních letech katarství věnuje, zjistí, že věc takto černobílá není. Leccos ze Zbiralových tezí, byt' v oslabené formě, najdeme např. u Anne Brenonové (*Kataři: Život a smrt jedné křesťanské církve*). Za zcela nové nepovažují ani tak věcné závěry, jako spíše celkovou perspektivu a tázání. Autor nenahlíží fenomén čistě dokumentárně historicky, neptá se ani příliš teologicky, jeho perspektiva je primárně společenská a právě tázání se po těchto souvislostech považují za největší přínos i největší omezení studie současně. Autor, který odborným předchůdcům a kolegům vytýká ideologický přístup, který

nekriticky pokračuje v mocenském diskurzu vítězného pravověří, svým postojem evokuje oprávněnou otázku, zdali právě jeho přístup není tím nejideologičtějším. Pátrání po myšlenkové matici, která stojí v pozadí autorova tázání, není tak obtížné, v tomto ohledu autor nic nezastírá. Skutečnost, že text se hemží hesly jako *marginalizace, vyloučení, mocenský akt, dekonstrukce, disidence jako abnormalita, konstruktivní – nekonstruktivní racionalita, atd.* je dostatečným poukazem k derridovsko-foucaultovské inspiraci. Za vše mluví soudy jako „...*ten druh kontrolující evropské modernity, který je nadále poměrně dobře vidět i pod závojem osvícenských vyprávění o svobodě, toleranci a univerzálních hodnotách, lidských právech a nevinnosti myšlení, je ideologickým dítětem společensky konstruktivní racionality intelektuálů 13. století, jež vyrostla z popela a krve své oběti – společensky nekonstruktivního a elitářského asketického křesťanství, které našlo snad svůj nejradikálnější, a tedy zničení nejvíce přivolávající výraz ve skupinách řazených do údajného katarství.*“ Není pochyb, že se jedná o filosoficky a politicky explicitně angažovanou historiografii. Polemikou zaskočenému čtenáři proto nelze než doporučit, aby četl autorovu studii jako neotřelý vhled do středověké hereziologie, který má svou hodnotu právě jen na pozadí tradičních pojednání. O bezpečné odstínění a otupení provokativního ostří, tak potřebného k formulaci autorovy „dekonstruktivní“ teze, se jistě postará ona „ideologická“ standardní literatura.

Pavel Moskala

DESÍTKA ČILI PŘÍTOMNOSTNÍ VÝKLAD DEKALOGU

Jiří Beneš. *Desítka. Desatero, aneb, deset slov o Bohu a člověku. Praha, Návrat domů 2008, 218 stran.*

Dr. Jiří Beneš, vedoucí katedry biblistiky na HTF UK a učitel SZ na Teologickém semináři v Sázavě, nabízí po své čtenářsky přesvědčivé *Dvanáctce* (Úvod do studia Malých proroků – Praha 2006) dosti náročnou *Desítku* čili vyložení (spíše než výklad) tzv. Desatera (Ex 20 : Dt 5). V seznamu literatury najdeme jména známých biblických badatelů zahraničních (Buber, Jirku, Deurloo, Schmidt aj.) i domácích (Balabán, Bič, Keller, Kubáč, Nosek aj.), ale i práce popularizační či „lidové“ (Nohavica, Sicher aj.). V Benešově spise je silně patrný vliv holandských protestantských mistrů exegeze (Miskotte, Deurloo).

Jak rýsuje celková osnova (na začátku spisu), jde dosti duchaplnému autorovi o kontext Desetisloví (termín recenzentův) jak v Exodu, tak v Deuteronomiu. Beneš spojuje s „desaterem“ i tzv. kultický dialog (Ex 34,27n) a zabývá se obsahovou interakcí mezi Dekalogem a Kultickým dialogem. Tato vzájemná vztáženost a funkčnost této souvztáženosti je nepřehlédnutelným přínosem Benešova badatelského úsilí. Desatero je Benešovi textem etické povahy, ohniskem však *není antropologie, nýbrž teologie* čili výpověď o Bohu (str. 7n). Desatero je ve své